

Plangebied Museum- straat 40, tuin Dordrechts Museum, gemeente Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek,
veldwaarneming en magnetometrisch
onderzoek

M.C. Dorst



Vakteam Erfgoed /
Archeologie

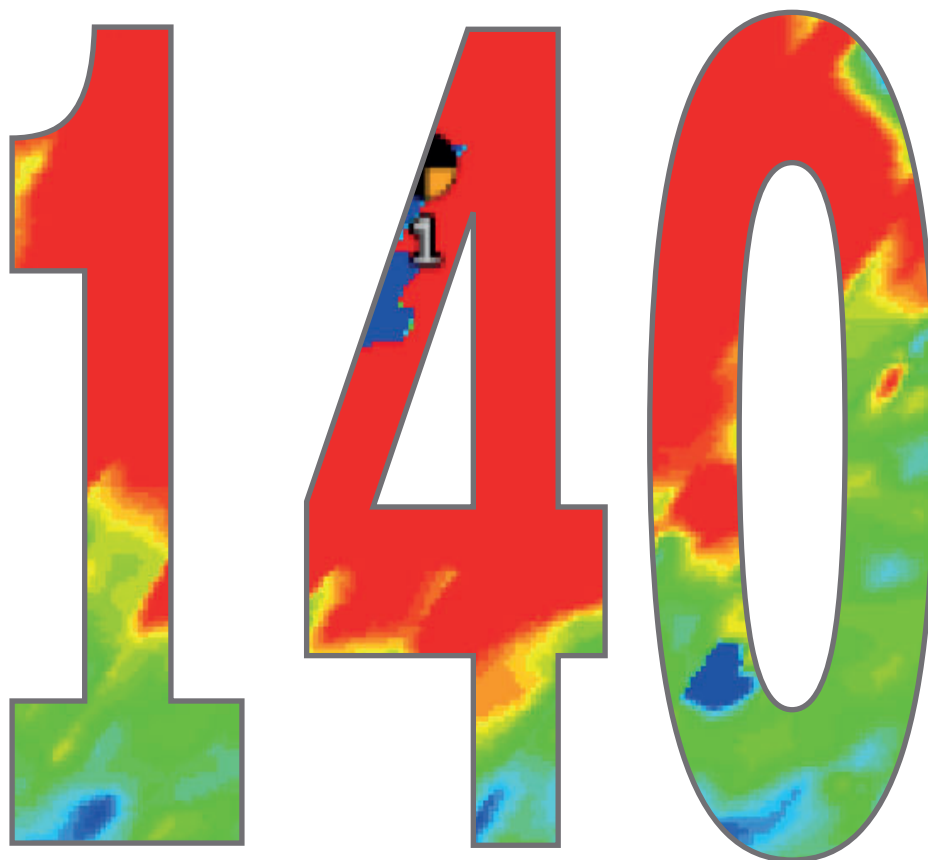
Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 140

Museumstraat 40, tuin Dordrechts Museum, gemeente Dordrecht

Een archeologisch bureauonderzoek, een
veldwaarneming en magnetometrisch
onderzoek.

M.C. Dorst



2022

Gemeente Dordrecht
Vakteam Erfgoed/Archeologie



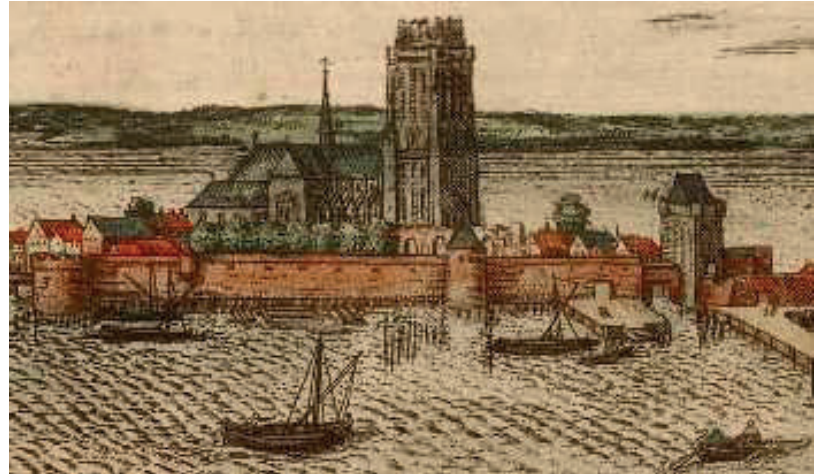
Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: J. Hoevenberg
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie, tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: n.v.t.
Uitgave: Gemeente Dordrecht, mei 2022

Gemeente Dordrecht
Cluster Ruimtelijke Kwaliteit / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2022

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.



Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens plangebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Geplande werkzaamheden	8
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Geologie en landschappelijke ontwikkeling	9
3.2 Bekende historische en archeologische gegevens	12
3.3 Geo-archeologische verwachting	18
4. Veldwaarneming	19
4.1 Motivatie en methoden	19
4.2 Onderzoekresultaten	19
5. Conclusies	23
Bronnen	25
Begrippen en afkortingen	29



Het plangebied op een foto uit de periode 1900-1921 met in het midden de dichtgeworpen vijver, herbeplant met coniferen (RAD inventarisnr. 556_1484).

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

In november 2021 is in opdracht van het cluster Ruimtelijke Kwaliteit voor het plangebied Museumstraat 40 in de gemeente Dordrecht een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Dit gebeurde in het kader van een zoektocht naar de mogelijkheid om hier ondergrondse (regen)waterberging te realiseren. Tijdens dit bureauonderzoek kwam naar voren dat er mogelijk al een reinwaterkelder in de museumtuin aanwezig is. Deze kelder is bij een herinrichting van het Dordrechts Museum gezien door een medewerker.

Op 22 maart 2022 zijn handmatig twee kleine proefgaten gegraven om te bepalen of deze daadwerkelijk aanwezig is en te kunnen beoordelen of deze mogelijk hergebruikt zou kunnen worden voor dit doel. Aansluitend is ook nog een magnetometrisch onderzoek uitgevoerd naar aanwezige ondergrondse objecten.

Het doel van het bureauonderzoek was het inventariseren van de mogelijkheid dat in de beoogde zone van een nieuw ondergronds waterbassin behoudenswaardige archeologische waarden verstoord zouden worden. Dit document betreft de rapportage van het bureauonderzoek en de waarnemingen in het veld.

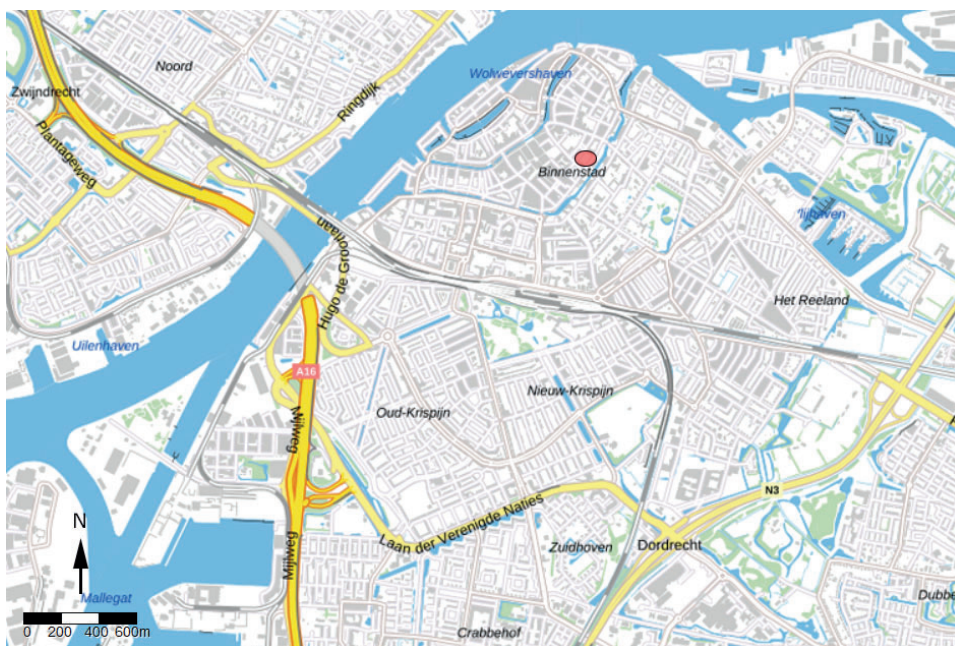
1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	Bureauonderzoek (protocol 4002, BRL 4000, versie 4.1)
Projectcode:	DDT 2021-13
ARCHIS:	Onderzoeksmeldingsnummer 5236953100
Periode:	Nieuwe Tijd (16 ^e -19 ^e eeuw)
Datum veldonderzoek:	maart 2022
Gemeente/wijk:	Dordrecht/historische binnenstad
Straat: Museumstraat 40	
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	44A
RD coördinaten:	centrum 105.673 / 425.285
Opdrachtgever:	gemeente Dordrecht, cluster ruimtelijke kwaliteit
Contactpersoon:	dhr. J. van Maurik
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie
Medewerker:	dhr. M.C. Dorst (senior KNA archeoloog)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. J. Booij (clustermanager)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior KNA archeoloog)
Status rapport:	door bevoegd gezag goedgekeurde definitieve versie, d.d. 21-4-2022
Archivering:	Digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl) Analoog: Archief Dordrechts Museum/Stadsdepot gemeente Dordrecht

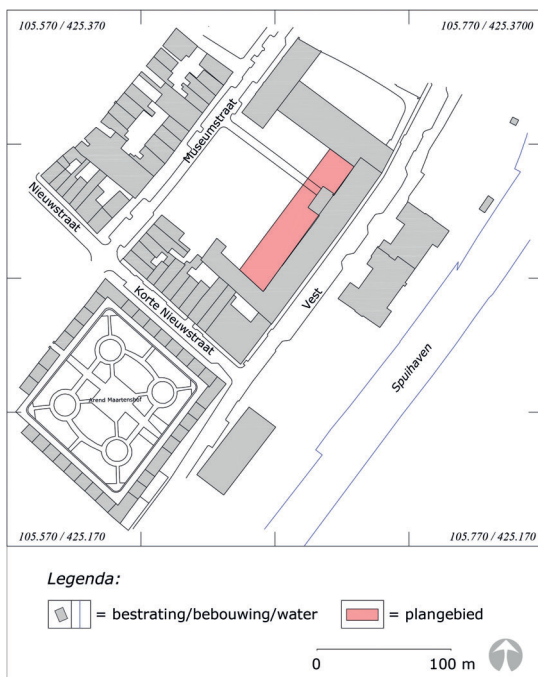
2. Gegevens plangebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plan- en onderzoeksgebied betreft een deel van de tuin van het Dordrechts Museum aan de Museumstraat 40 (afb. 1 en 2). Het plangebied is gelegen tussen de Museumstraat in het noordwesten en de Vest in het zuidoosten. Het onderzoeksgebied betreft een deel van de tuin dat is gelegen aan de entreezijde van het Museum, parallel aan de noordwestgevel van het museumdeel aan de Vest (afb. 2). Het onderzoeksgebied is onbebouwd, bestaat deels uit een grasveld en deels als bestraat pad en meet circa 56 x 11 m (circa 616 m²). De hoogte van het maaiveld ligt tussen circa 2,4 m + NAP in het noordoosten en 2,12 m + NAP in het zuidwesten.



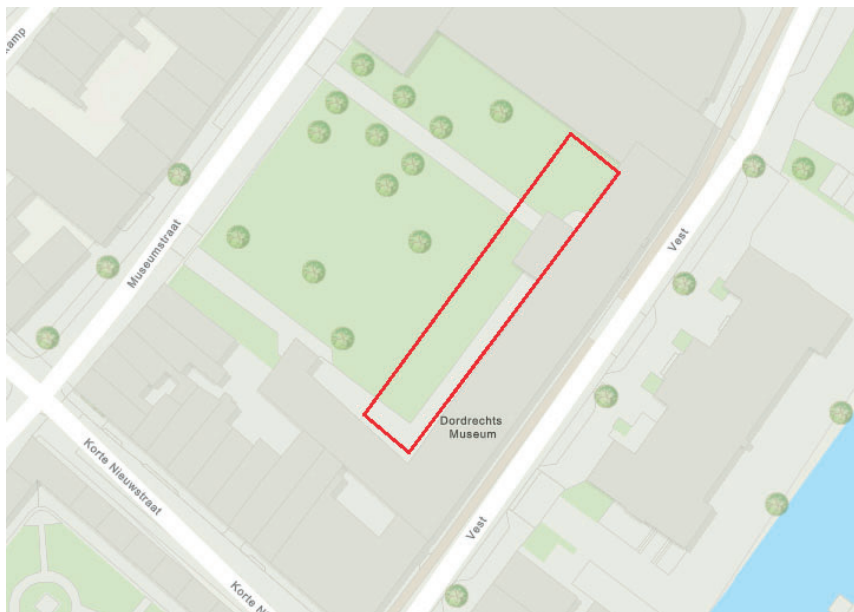
Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied Museumstraat 4, gemeente Dordrecht (rood, Dorst 2021, vakteam erfgoed).



Afb. 2. De ligging van het plan - en onderzoeksgebied in detail (rood, Dorst 2021, vakteam erfgoed).

2.2 Geplande werkzaamheden

Aanleiding voor het archeologisch onderzoek is de geplande aanleg van een ondergrondse regenwateropslag. Hiervoor zijn nog geen concrete plannen. De archeologische inventarisatie gaat uit van een diepe verstoring ergens binnen de, in afbeelding 3 aangegeven zone.



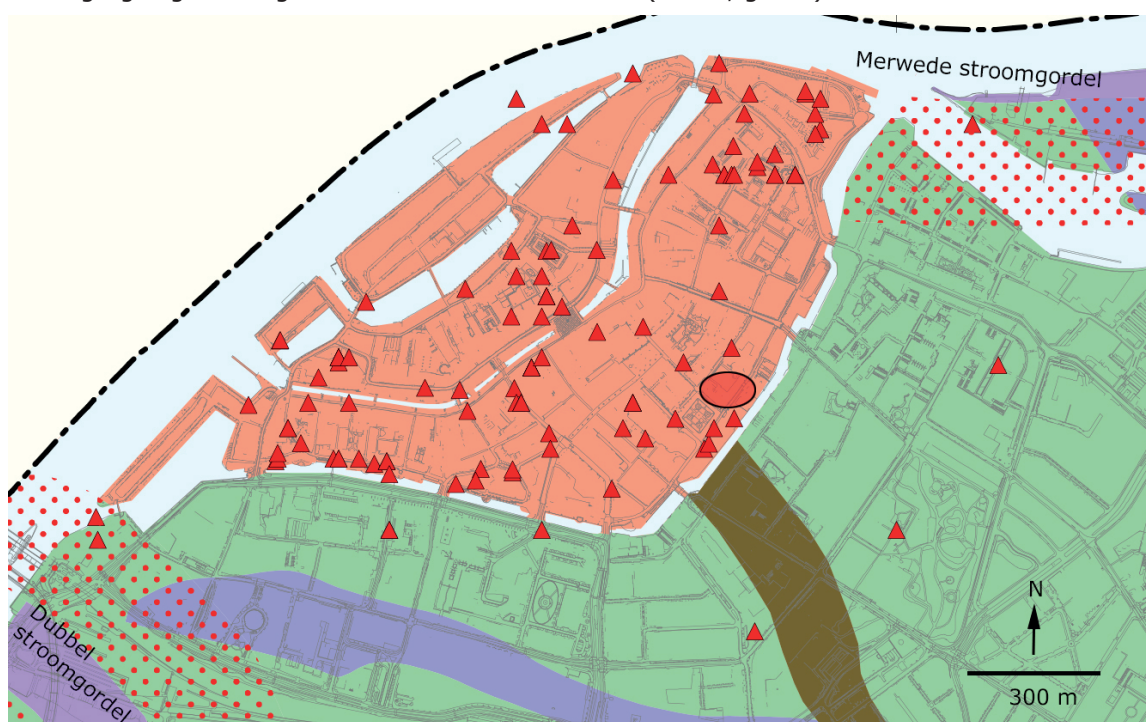
Afb. 3. Een locatiekaart van de zone waarbinnen mogelijk een ondergronds regenwaterbassin wordt gerealiseerd (d.d. 4-11-2021, aangeleverd door J. van Maurik).

3. Bureauonderzoek

3.1. Geologie en landschappelijke ontwikkeling

Zoals op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente (2009) is aangegeven, zijn er in het plangebied geen rivierduinen en oudere stroomgordels te verwachten (afb. 4). Vanaf het begin van het Holoceen, ca. 9800 voor Chr. was door de stijgende grondwaterspiegel sprake van intensieve veengroei. Er was hier sprake van een uitgestrekt veenmoeras. Vanaf het Neolithicum-Bronstijd sneden zich enkele grote rivieren hierin die vanuit het oosten in westelijke richting stroomden. Het gaat om de Uitwijkse Stroomgordel (4650-4200 voor Chr.) en de Zwijsrechtse Stroomgordel (2550-500 voor Chr.).

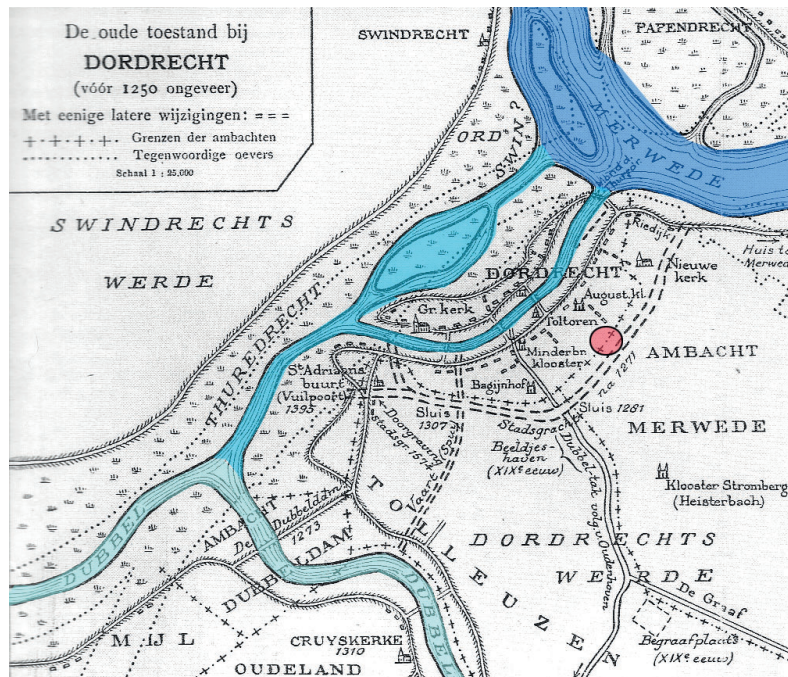
Gedurende (vermoedelijk) het begin van de IJzertijd (800-500 voor Chr.) veranderde het landschap. Vanuit het oosten snijdt zich ten noorden van het onderzoeksgebied een nieuwe rivier in het veenmoeras; de Waal/Merwede. Evenals de twee andere rivieren, de Romeins-Middeleeuwse Maas en de Dubbel, is de stroomgordel vermoedelijk ontstaan rond het begin van de IJzertijd of late Bronstijd. Aangezien ze waarschijnlijk zijn ontstaan vanuit de (bovengenoemde) oudere stroomgordels zal het ontstaan van deze drie jongere stroomgordels een geleidelijk proces van geulverleggingen zijn geweest. In het onderzoeksgebied zijn geen geul- en oeverwalafzettingen van de jongere stroomgordels te verwachten; het is gelegen in het lagergelegen komgebied tussen deze rivieren in (afb. 4, groen).



Afb. 4. De locatie van het onderzoeksgebied (rode ovaal) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3). Ten zuiden van het onderzoeksgebied is de oudere Uitwijk stroomgordel aanwezig (paars). De locatie is gelegen ten zuiden van de jongere stroomgordels van de Merwede (roze, noord) en de Dubbel (roze, zuid). Het onderzoeksgebied ligt in het lagergelegen komgebied hiertussen (groen). Net ten zuiden is (in bruin) de veronderstelde jongere stroomgordel van de Thuredrith aangegeven. Deze is echter bij onderzoeken na 2009 nergens aangetroffen.

Het onderzoeksgebied lag gedurende de periode van de IJzertijd tot de start van de ontginningen in de 10^e – 11^e eeuw in het laaggelegen komklei-op-veenlandschap, ongeveer tussen de stroomgordels van de Waal/Merwede en de Dubbel (afb. 5). Op een gegeven moment, mogelijk al in de IJzertijd-Romeinse periode is de Merwede doorgebroken en ontstonden verschillende geulen die in zuidwestelijke richting aansloten op de Dubbel.

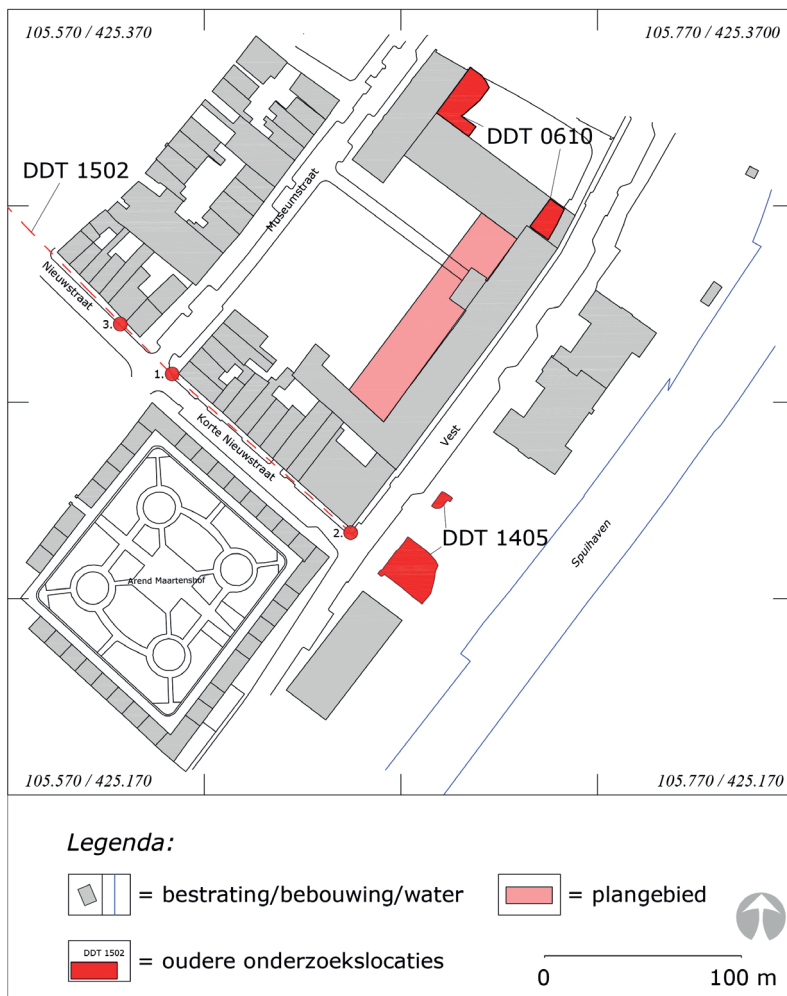
Deze geulen, de proto-Oude Maas en de Thuredrith bestaan tot op heden nog als, respectievelijk de Oude Maas en de Wijn- en Voorstraatshaven (afb. 5).



Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat de situatie van verschillende doorbraken tussen de Waal/Merwede en de Dubbel al in de periode IJzertijd-Romeinse periode is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de nieuwe zijgeulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het plangebied weergegeven (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Aangezien de onderzoekslocatie gelegen is in de oude binnenstad, zal er binnen de verstoringsdiepte alleen sprake zijn van antropogene ophogingen. Op basis van verschillende onderzoeken in de directe omgeving (afb. 6), kan een gedetailleerdere, specifieke verwachting van de bodemopbouw gemaakt worden.¹

1 Booronderzoek Nieuwstraat is projectcode DDT 1502, Archis zaakidentificatienummer 3978887100.
Dorst 2016. Opgraving Nieuwstraat 60-62 is projectcode DDT 1106, Archis zaakidentificatienummer
2385275100. Dorst 2012.

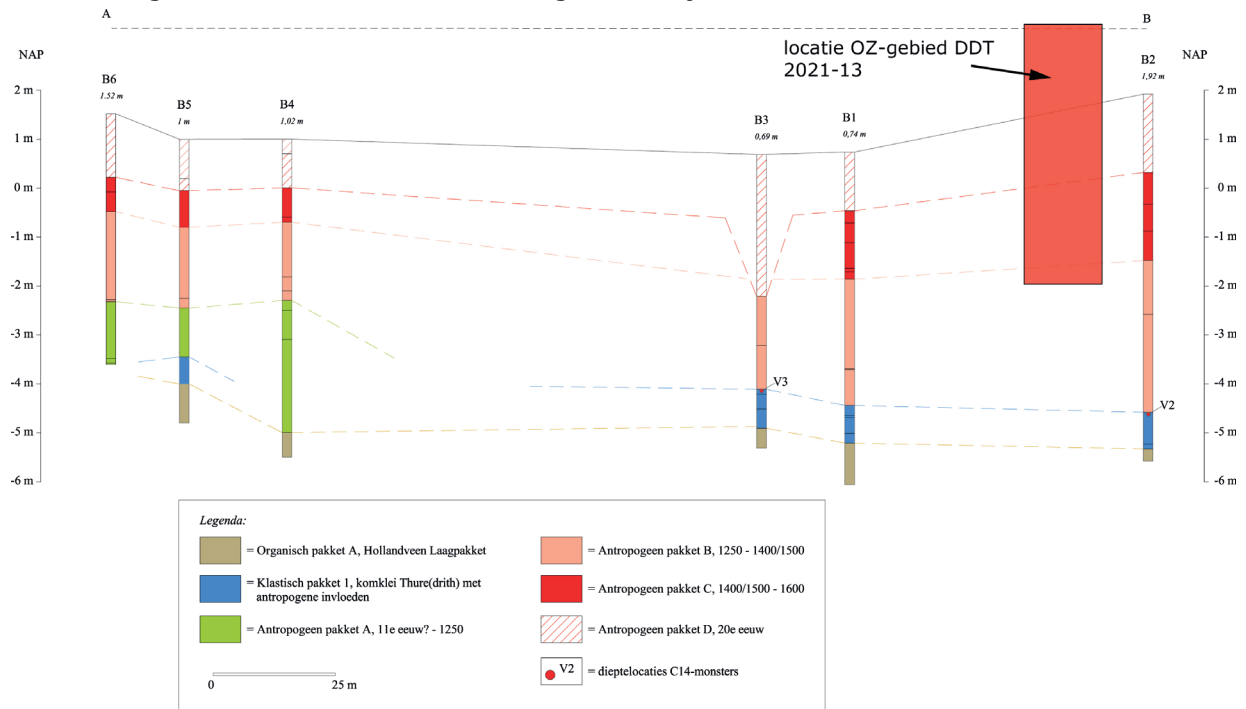


Afb. 6. Een overzicht van verschillende geo-archeologische onderzoeken in de directe omgeving van het onderzoeksgebied. In donkerrood met DDT-nummers zijn de onderzoeken weergegeven die in de tekst besproken worden (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Voor de verwachte bodemopbouw zijn de resultaten van de archeologische begeleiding (in combinatie met grondboringen) van de graafwerkzaamheden voor een kabeltracé in de Nieuwstraat-Korte Nieuwstraat in 2015 van belang (afb. 6, DDT 1502).² In het onderzoeksgebied Museumstraat 40 zal de volgende bodemopbouw aanwezig zijn. Dieper gelegen zal rond 5 m – NAP de top van het Hollandveen laagpakket aanwezig zijn. Hierop is een laag donkerbruin-grijs tot zwarte, sterke humeuze/venige komklei aanwezig. De afzetting heeft een dikte van circa 79 cm (B3) en de top zal liggen rond 4, 5 m – NAP (B2, circa 6,5 m – mv) (afb. 7). De top van deze komafzetting is rommelig en door mensen geroerd. Deze activiteiten in de top van het pakket zijn door middel van ¹⁴C-analyse te dateren in de periode tweede helft 13^e eeuw en eerste helft 14^e eeuw (ca. 1265-1350) met een uitloper naar de periode 1390-1415. Vermoedelijk geeft dit de datering van het in gebruik nemen van de locatie weer; aangezien er nog geen sprake is van veelvuldige ophoging, zal het gaan om mogelijk landbouw-/tuinbouwactiviteiten. Hierop is een dik pakket antropogene ophogingen aanwezig. Het is een gevarieerd pakket van lagen (zandige) klei en zand met verschillende kleuren met houtresten, mest, baksteen- en keramiekpuin, stro en schelpen. Deze lagen zijn aangetroffen in de boringen 1 en 2; allebei in de Korte Nieuwstraat. Dit pakket is vermoedelijk opgebracht gedurende de aanleg en oudste fase van de ambachtswijk ter hoogte van het Statenplein en kan hier dus gedateerd worden ná bovengenoemde datering van circa 1350. De zone tussen de Museumstraat en de Vest is vermoedelijk rond deze periode sterk opgehoogd en bij de stad betrokken, maar waarschijnlijk nog niet direct (geheel) bebouwd en in gebruik genomen. De top van dit eerste ophogingspakket ligt rond 1,5 m – NAP.

² Dorst 2016, DDT 1502, Archis onderzoekmeldingsnummer 3978887100.

Vervolgens is deze zone later opnieuw verder opgehoogd, vermoedelijk nu wel direct voorafgaand aan het in gebruik nemen en bebouwen van dit gebied. Dit pakket bestaat uit bruin-grijs zandige tot siltige, organische klei met daarin mosselschelp, onverbrand bot, een fragment roodbakkend aardewerk, wat houtresten en bouwpuin. De (vergraven) top ligt ter hoogte van het onderzoeksgebied tussen 1,2 en 1,6 m – mv (B1 en B2). Dit ophogingspakket is globaal te dateren in de periode tussen circa 1400-1500 en mogelijk te relateren aan de bouw van het Agnietenklooster dat hier tussen 1421-1426 is gebouwd.³ Het jongste bodemtraject bleek in de Korte Nieuwstraat tot een diepte van circa 1,2 - 1,6 m – mv door recente graafwerkzaamheden verstoord. Het is onbekend of dit ter hoogte van het onderzoeksgebied Museumstraat 40 ook het geval zal zijn.



Afb. 7. Een geologisch bodemprofiel over de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat op basis van de boringen tijdens project DDT 1502 met rechts tussen B1 en B2 de zone waarbinnen het onderzoeksgebied Museumstraat 40 valt (Dorst 2016, afb. 7, vakteam erfgoed).

3.2 Bekende historische en archeologische gegevens

Gedurende de periode late 10^e – begin 11^e eeuw starten in het Dordtse grondgebied de eerste, grootschalige ontginningswerkzaamheden. Deze periode is in de binnenstad archeologisch alleen bekend van enkele ¹⁴C-dateringen van de oudste, diepst gelegen kunstmatige ophogingen. Voor de zuidoever van de Thuredrith, de zogenoemde landzijde van de stad oftewel de Voorstraat, gaat het om de locatie Van der Kooghplaats 1.⁴ De dateringen liggen hier tussen 1045 en 1190. Over de aard en intensiteit van de bewoning uit de oudste, middeleeuwse bewoningsperiode is in Dordrecht zeer weinig bekend. En dat wat erover bekend is, is vrijwel geheel gebaseerd op archeologische data van buiten de middeleeuwse stad Dordrecht en dan met name van onderzoeken op de oevers van de rivier de Dubbel. Het beeld van de oudste fase van de nederzettingen in dit gebied is als volgt.

3 Alleblas, J., 1977.

4 Het huidige adres is Heer Heymansuysstraat 30-40. Dorst 2014. Dordrecht projectcode DDT 1312, Archis zaaknr. 2440013100.

Op het hoogste deel van de rivieroeverwallen is een smalle en lage rivierdijk/kade aanwezig.⁵

De rivierdijk/kades hebben een breedte van maximaal circa 20 m en een (vermoedelijke) maximale hoogte van circa 1,5 tot 2 m. Het onderzoeksgebied lag in deze initiële nederzettingenfase nog ver ten zuiden van het bewoningslint op de zuidelijke oeverwal van de Thuredrith, de huidige Voorstraat. De oudste, betrouwbare bronnen over Dordrecht dateren uit het begin van de 12^e eeuw, tussen 1120 en 1122. Dordrecht was officieel nog geen stad, maar aangenomen wordt dat er gedurende de tweede helft van de 12^e eeuw wel een stadswordingproces heeft plaatsgevonden. Het oudste, overgeleverde document waaruit blijkt dat Dordrecht stadsrechten heeft, dateert uit 1220. Echter, in een oorkonde uit 3 november 1200 wordt Dordrecht al vermeld als '*opidum Durtreth, die stede van Dorderecht*'.⁶ Met de later ook genoemde '*oppidani*' worden de stedelijke inwoners binnen de poorten bedoeld. Daarnaast is er sprake van '*scabini*' (schepenen) en de aanwezigheid van gespecialiseerde ambachten en het bestaan van ambachtsbroederschappen of gildes.⁷ In een ander document uit 1200 wordt de nederzetting aangeduid als: "...*Durtreth ex utraque parte aque*.." (...Dordrecht aan beide zijden van het water...) en is er ook sprake van een Dordtse Waard (*Durtret[s]werde*) die in leen moest worden opgedragen aan de hertog van Brabant. De aanwezigheid van een Dordtse waard zou ook aangeven dat er in 1200 al sprake was van een handelsplaats met eigen bestuurders die het centrum vormde van een groter (agrarisch) gebied.⁸ Eén van de kenmerken van een middeleeuwse stad was het recht om een verdedigingswerk rond de stad aan te leggen. Uit archiefbronnen is bekend dat graaf Floris V op 6 juli 1271 de stad het privilege gaf om deze te verdedigen door middel van een gracht; "...*et defensionem ipsorum fossatum circa villam suam predictam*..."⁹ Het is echter onduidelijk of deze gracht toen ook daadwerkelijk gegraven is en waar deze gracht toen liep. Dat er met zekerheid een gracht aanwezig was in 1285 weten we uit een brief van 1 november van dat jaar, waarin Henric, heer van de Lek zijn land verkoopt aan graaf Floris V: "*Ik Henric Heere van der Lecke make cond alllen den ghenen die dese lettere sullen sien of horen lesen je doe u te wetene dat ik vercoft hebbe alle dat erve dat leghet binen der graft van Dordrecht ende buten derselver graft dat daer toe behore*.." ¹⁰

Van deze in historische bronnen genoemde gracht wordt aangenomen dat deze geheel volgens het traject van de huidige Spuihaven heeft gelopen. Echter, hierover bestaat (nog) geen zekerheid en/of archeologisch bewijs; er zijn, in ieder geval aan de oostzijde van de stad nooit aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een gracht aan de buitenzijde van de bakstenen stadsmuur.¹¹

Vanaf het midden van de 13^e eeuw vindt er een grote stadsuitbreiding plaats. Deze is archeologisch vooral bekend van het onderzoek op het Statenplein.¹² In de periode tussen ca. 1250-1300/1325 wordt een groot deel van het gebied ten zuidoosten van de zuidelijke oeverwal van de Thuredrith bij de stad getrokken. De uitvalswegen vanaf de Voorstraat, waaronder ook de Nieuwstraat, werden opgehoogd en doorgetrokken. Het gebied daartussen werd ook opgehoogd en ingericht als ambachtswijk. In deze periode is dus ook het gebied van het onderzoeksgebied opgehoogd, maar vermoedelijk nog niet bebouwd.

5 Een dergelijk dijk/kade is met (enige) zekerheid vastgesteld op de noordoever van de Dubbel (Burgermeester Beelaertspark, waarneming ROB, zie verslag in Van der Esch & Koorevaar, 1995). En de zuidoever van de Dubbel: Hos & Dorst 2010, Dorst, & Bosman, 2013 (dijk/kade niet helemaal zeker, maar zeer aannemelijk door aanwezigheid van verschillende duikers haaks op de Dubbelgeul), Dorst 2017, De Boer & De Kort, 2007. Een dijk/kade is het best bekend van de locatie Stevensweg, zie laatste twee bronverwijzingen. Dit bedrijfsdeel binnen de Grote Waard betreft het ambacht Nesse en dateert van wat later, namelijk van 1260-1285, ¹⁴C-datering). Dorst, in prep., dit betreft de waarneming van een dijk/kade op de zuidoever van de Dubbel en mogelijk ook op de noordoever. Locatie Zuidhoven, Dordrecht projectcode 1812, uitvoer 2019-2020.

6 Koch, OHZ I, 407-412, nr. 244, 409. 35-42.

7 Van Herwaarden, 1996, 21-32. Blockmans 2010, 76, 77.

8 Hendriks & Konings 2000, 7.

9 Van de Wall (1790) in Handvesten en privilegiën der stad Dordrecht, deel 1, 43.

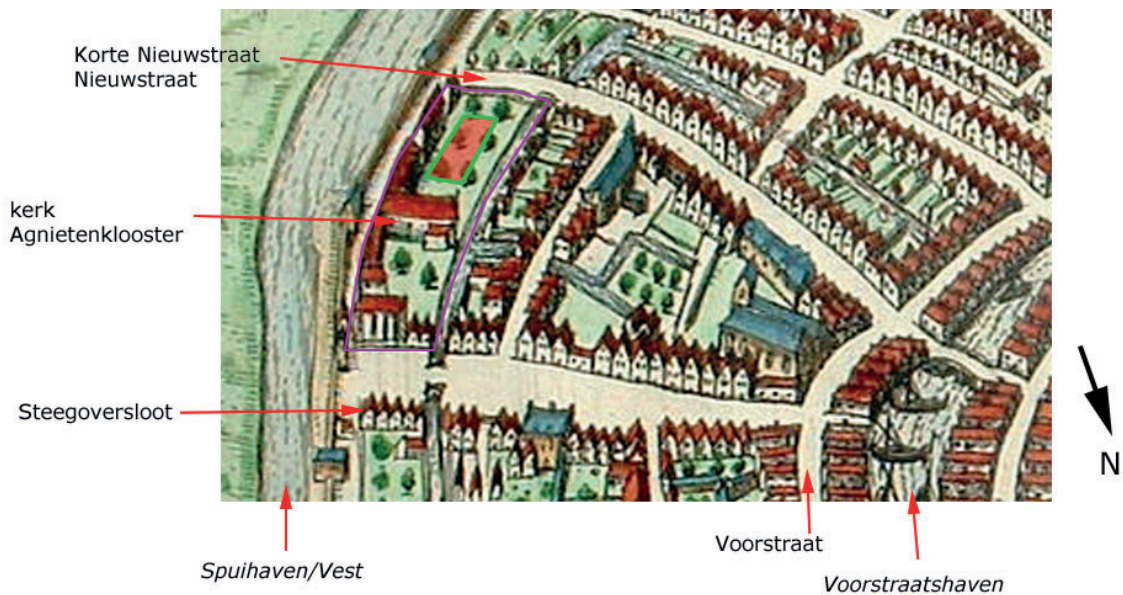
10 Van de Wall (1790) in Handvesten en privilegiën der stad Dordrecht, deel 1, 75.

11 Projectcode DDT-1405, Dorst 2015.

12 Dorst, M.C. e.a. 2014.

In de periode rond 1350 is ook (het oostelijk deel van) de binnengracht gegraven. De inlaat hiervan lag bij de Riedijkshaven en liep vervolgens in zuidwestelijke richting via Verlengde Schoolstraat, Schoolstraat, Museumstraat, Lindenstraat, Lenghenstraat naar de kruising Lange Breestraat-Bagijnhof waar het aansloot op het (oudere?) westelijke deel van de binnengracht.

De zone waarin het onderzoeksgebied ligt, is vermoedelijk vanaf 1421 in gebruik genomen. Het is echter mogelijk dat er al vanaf 1326 sprake was van een klooster. Op het terrein tussen de binnengracht (Lindengracht/ huidige Museumstraat), de stadsmuur/Vest en de uitvalswegen Steegoversloot en de Korte Nieuwstraat werd een vrouwenklooster gevestigd: het Sint Agnes- of Agnietenklooster. Op de vroegste kaarten uit de 16^e eeuw is de zone waarbinnen het onderzoeksgebied op het kloosterterrein ligt als onbebouwd aangegeven. Direct langs de Vest, ter hoogte van het huidige Dordrechts Museum is wel bebouwing aangegeven (afb. 8).



Afb. 8. Een uitsnede van een kaart van Guicciardini in een atlas van Blaeu uit 1612 waarop de bebouwingssituatie rond circa 1581 staat aangegeven. Het onderzoeksgebied (rood in groen kader) ligt binnen het terrein van het Agnietenklooster (paars kader). Het gebied staat nog als onbebouwde tuin met 6 bomen aangegeven (RAD inventarisnr. 551_15031, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Het stichtingsjaar van het convent, dat zijn naam ontleende aan de Heilige Agnes, is waarschijnlijk 1326 toen een adellijke vrouw van Noorse afkomst zich hier met haar gevolg vestigde. In eerste instantie zouden deze zogenoemde witte nonnen in de al aanwezige bebouwing gewoond hebben. In 1421 gaf hertog Jan van Beieren de *'jonckvrouwen ende susteren van den derden oorden in Dordrecht'* toestemming tot de bouw van een echt klooster der Augustijnerorde.¹³ De kloosterkerk werd in 1426 in gebruik genomen. Gedurende de 15^e eeuw is het kloostercomplex gebouwd en voortdurend verbouwd. Het klooster was een deftig gesticht; hier was slechts plaats voor meisjes uit de gegoede standen. Na een uitbreiding van de kloosterkerk in 1469 werd in 1498 begonnen met de bouw van een geheel nieuwe kerk. Tijdens de werkzaamheden zou men een beeldje van Maria hebben gevonden, waaraan bijzondere krachten werden toegeschreven. In 1505 werd voor dit beeldje een rijkversierde kapel aan de kloosterkerk gebouwd. De locatie van het klooster lag veel lager dan het oude bewoningslint aan de Voorstraat. Daarom is bij het uitdiepen van de stadsgracht in 1476 de grond gebruikt om delen van het kloosterterrein verder op te hogen.¹⁴

Bij het archeologisch onderzoek tijdens de laatste verbouwing van het Dordrechts Museum in 2008-2009 zijn in pandig aan de Vestzijde-bebouwing ook resten van de kloosterperiode

¹³ Alleblas, 1977.

¹⁴ Alleblas, 1977.

aangetroffen (afb. 6, DDT 0610).¹⁵ Het gaat om een vloerniveau op een diepte van 0,32 m – NAP en een hardplaats met hardstenen met apocriefe voorstellingen van St. Joris en de draak en Simson en de leeuw.¹⁶

Het Agnietenklooster verkeerde tot 1572 in grote welstand. Aan het kloosterleven in Dordrecht kwam in 1572 echter een einde. Nadat het stadsbestuur op 25 juni 1572 de Geuzen in de stad had toegelaten en de zijde van de prins van Oranje koos, kreeg het Rooms-katholicisme het moeilijk. De kerken en kloosters in de stad werden opgeheven en hun bewoners langzaam verdreven. In 1573 was ook het Agnietenklooster tot een ruïne vervallen en waren veel Augustijnenbroeders en -zusters uit de stad vertrokken naar de zuidelijke Nederlanden. Het is onduidelijk wat de omvang van het kloostercomplex is geweest. Dat het complex uit meerdere gebouwen bestond is wel bekend; zo was er een groot huis voor de nonnen, een patershuis met biechthuis, een materskamer, een ziekhuis, een keuken, een brouwhuis en tuinen voor de nonnen en voor de pater. Het is niet duidelijk waar de verschillende gebouwen van het klooster hebben gestaan.

De locatie van de kloosterkerk, die na 1573 in handen van de stad kwam, is wel bekend (afb. 11). De kerk is vanaf 1573 in gebruik geweest als kisthuis (opslag van doodskisten) en als opslagplaats voor turf; het stond later bekend als "de Kluis". Het is in 1858 afgebroken. Ook het pater-en-materhuis op de hoek Steegoversloot - Vest bleef in bezit van de stad. In 1609 kregen deze panden de functie van stadsmagazijn. In 1868 zijn ze verkocht, een jaar later werden ze tot woonhuizen verbouwd.

Een jaar nadat het complex door de nonnen was verlaten, werd door de Heilige Geestmeesters van de Grote Kerk aan het stadsbestuur verzocht om het leegstaande klooster te mogen gebruiken als Heilig Geest- en Pesthuis. Deze instelling, die zich met parochiale armenzorg bezighield, bood er na een verbouwing in 1573 onderdak aan weeskinderen en pestlijders. Delen van het voormalige klooster direct ten zuiden van het onderzoeksgebied, langs de Vest zijn in gebruik genomen door het nieuwe Heilige Gast- en Pesthuis (afb. 9, nrs 1-25). De entree bevond zich aan de Vest, de uitgang aan de Lindegracht/nu Museumstraat.

Op 10 maart 1670 werd door de Oudraad besloten het Taanhuis "*staende achter de huysinge daer de kranksinnige menschen werden opgesloten*" te bestemmen tot tucht- en werkhuis. Op deze manier zouden de kosten van gast-, wees-, Heilige geest- en pesthuizen enigszins terugverdiend kunnen worden. Later veranderde dit plan en werd een gedeelte van het voormalige klooster ingericht als werkhuis.

In het (voormalige Agnieten?)klooster werden volgens de 17^e -eeuwse stadsgeschiedschrijver Matthijs Balen twee opsluitplaatsen voor de tuchtelingen ingericht: een gevangenhuis voor de werkweigeraars en vijf kamers voor de mannelijke en vrouwelijke tuchtelingen. Het is duidelijk dat hierdoor patiëntenzorg, het straffen van misdadigers en commerciële belangen zodanig met elkaar verbonden werden, dat er geen sprake meer was van een zorginstelling met als doel patiënten te verplegen. De inrichting stond toen bekend als '*Leproos-, arme gevangenen- en krankzinnighuis*', een naam waaruit duidelijk de meervoudige functie blijkt. De combinatie van misdadigers, bejaarden, zieken, krankzinnigen en zwakzinnigen in een sterk verwaarloosde huisvesting, was er de oorzaak van dat er meer mensen in de inrichting volkomen krankzinnig werden dan genazen. De toestand in het tehuis wordt in 1759 in een vernietigend rapport als volgt beschreven:

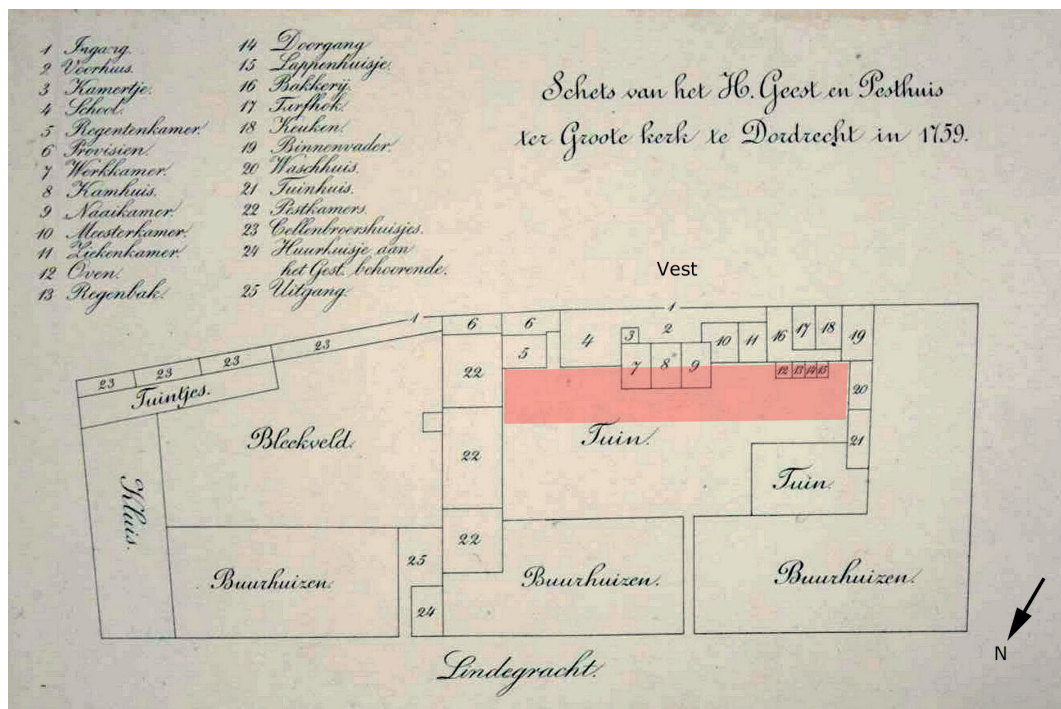
"Ilder die de toestand van het Leprooshuijs vanbinnen bekend is, weet het dat de constructie van dat huijs zoo bekrompen is, dat de plaats die gedestineert is tot het opsluijten van sulke aller deerniswaardigste subjecten als zijn arme krankzinnige en dulle menschen, zeer bedompt is, zeer ongezond, en dus tot merkelijke verzwaaering van de ziekte van zulke subjecten. Dat verders het verblijf, hetwelk in dat huijs geschikt is voor innocente en simpele arme subjecten van 't Leprooshuijs en van de Diacony ook ellendig is, zodanig dat er bij de laatste inspectie ondervonden is, dat sommigen in hokjes, als kotten langs de open plaats, anderen op de vliering onder het dak gelogeert zijn, hetwelk in koude winters, eerder na het oeffenen van

¹⁵ Dorst 2009b, DDT 0610, Archis onderzoeksmeldingsnummer 410036.

¹⁶ Dorst 2009b, 22-24.

straffen over die ongelukkigen, als na werken van barmhartigheid gelijkend."

Hierop werd besloten de patiënten over te plaatsen en het tehuis direct daarop te sluiten. De Oudraad besloot tot de vestiging van een (goed) Krankzinnig- en Beterhuis in de vrijkomende gebouwen. De functie-indeling van dit complex is goed bekend van een kaart uit 1759 (afb. 9). Het onderzoeksgebied is zoals te zien vrijwel geheel gelegen in de tuin (afb. 10). Wel zijn er enkele aan- en uitbouwen aanwezig met verschillende functies. Het gaat onder andere om een werkkamer, kamhuis en naaikamer (nrs. 7, 8 en 9) en een oven, regenbak, doorgang en lappenhuisje (nrs. 12-15). In een latere periode (ná 1766) zijn deze ruimtes respectievelijk gebruikt als mannenziekenkamer, kantoor binnenvader en kamer voor suppoosten en de kleinere ruimtes aan de westzijde bleven in gebruik als oven/bakkerij en als vatenhuis.

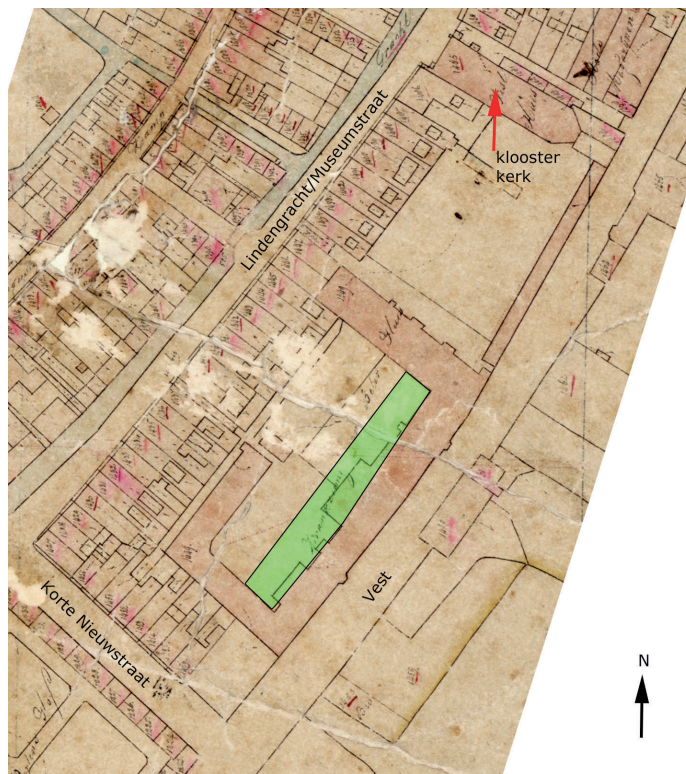


Afb. 9. Een schets van de indeling van het Heilige Geest- en Pesthuis uit 1759. In rood is het onderzoeksgebied aangegeven. Hierbinnen lagen enkele uit- en aanbouwen met verschillende functies (RAD inventarisnr. 551_10341, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

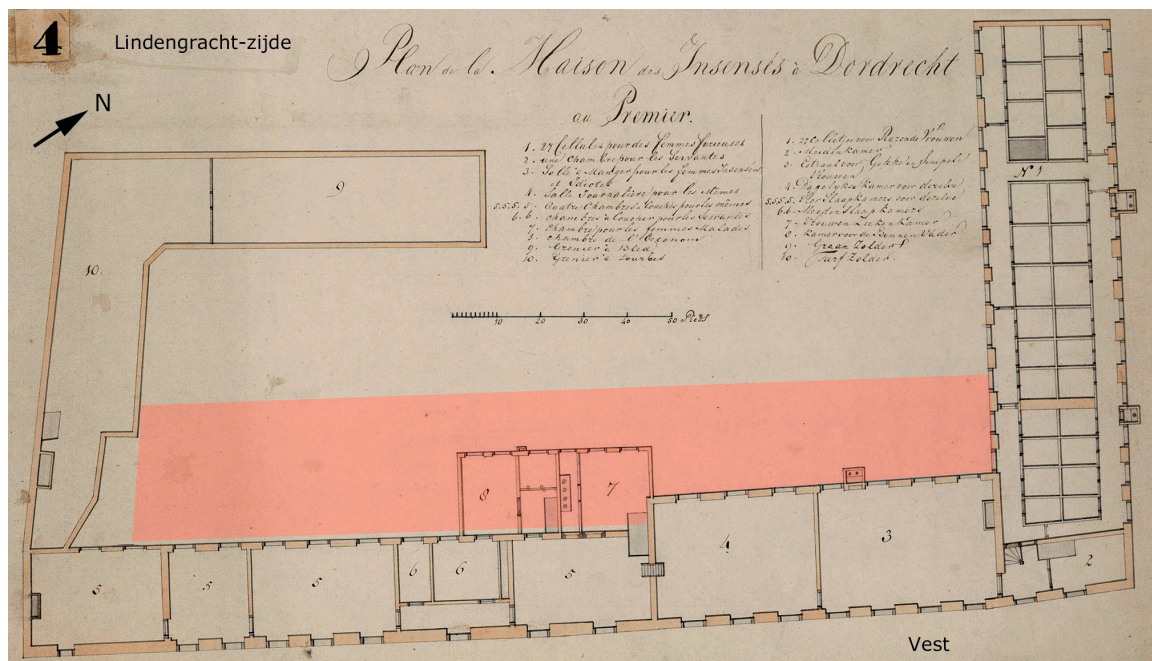


Afb. 10. Een aanzicht van (vermoedelijk) de noordwestgevel en de tuin van het Heilige Geest- en Pesthuis in 1730. De onbebouwde grond direct voor deze gevel zou het onderzoeksgebied zijn. Mogelijk valt een deel van de centrale uitbouw waarin de werkkamer, kamhuis en naaikamer (zie hierboven) ook deels binnen het onderzoeksgebied (RAD inventarisnr. 551_35767, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

De 15^e - 18^e -eeuwse bebouwingssituatie is op de kadastrale minuut van 1811-1832 nog grotendeels hetzelfde (afb. 11 en afb. 12).



Afb. 11. Het onderzoeksgebied (groen) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie H, blad 01 (MIN08037H01)).¹⁷



Afb. 12. Het onderzoeksgebied (rood) weergegeven op een indelingsplattegrond van vermoedelijk ná 1832 met mogelijk de gevellijn en indeling van ná de verbouwing door Itz in 1853. De westelijke aanbouwtjes met oven, regenbak, doorgang en lappenhuisje zijn niet meer weergegeven (zie afb. 9, nrs 12-15), (RAD inventarisnr. 552_231260, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

¹⁷ https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/rce-mediabank/detail/a76c7f82-94d7-11e5-afee-a32d3ab55d41/media/778f3c69-3a55-ee4e-ec86-add77e0131a9?mode=detail&view=horizontal&q=Dordrecht%20minuutplan&rows=1&page=12&fq%5B%5D=search_s_head_collection:%22Kadastrale%20kaarten%201811-1832%22

Om te voldoen aan de Krankzinnigenwet van 1841 is het gebouw door stadsbouwmeester G.N. Itz in 1853 ingrijpend gemoderniseerd. Na deze verbouwing is er niet veel meer aan de inrichting veranderd. Bij het archeologisch onderzoek tijdens de laatste verbouwing van het Dordrechts Museum in 2008-2009 zijn op de buitenplaats sporen gevonden uit deze periode van de bebouwing (afb. 6, DDT 0610, noordelijke werkput in rood).¹⁸ Het gaat om riolen en hierbij behorende bezinkbakken. In de opvulling hiervan zijn keramiek serviesstukken en tabakspijpen gevonden. De keramiek betreft fragmenten van een mineraalwaterfles, enkele kopjes en zeer veel scherven van pispotten. Het 'ziekenhuiskarakter' van het keramiekcomplex onderschrijft de aanname dat de riolen gebruikt werden door het Stads Krankzinnig en – betershuis. Deze resten zijn binnen de eerste meter onder het huidige maaiveld/bestrating aanwezig.

In 1898 werd het '*Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen*', zoals het toen werd genoemd, opgeheven. Nadat alle patiënten waren hersteld, ontslagen of overgebracht naar instellingen buiten de stad, werd het complex in 1899 overgedragen aan de Commissie voor het burgerlijk armbestuur. In 1902 kwamen de in 1842 opgerichte Vereniging Dordrechts Museum en de gemeente overeen dat de Vereniging kosteloos het voormalige krankzinnigengesticht in gebruik mocht nemen als museumgebouw. Op 6 juli 1904 werd het nieuwe museum geopend. De Lindengracht was al in 1885 gedempt en in 1907 omgedoopt in Museumstraat.

3.3. Geo-archeologische verwachting

Geologie

In het onderzoeksgebied zal tot grote diepte sprake zijn van antropogene ophogingspakketten. De hoogstgelegen natuurlijke afzetting is naar verwachting aanwezig op een diepte vanaf circa 5 en 6,5 m – mv. Het gaat hierbij om het komklei-op-veenlandschap waarvan de top door mensen is verstoord in de periode 2^e helft 13^e – 1350. Hierop is tussen 1350 en begin 15^e eeuw een ophogingspakket met een dikte van circa drie meter opgebracht. Vervolgens is, vermoedelijk direct voor de vestiging van het Agnietenklooster tussen 1421-1426 een tweede ophogingspakket aangebracht. De verstoorde top hiervan is aanwezig op een diepte tussen 1,2 - 1,6 m – mv (rond de 0 m NAP). Dit is de diepte waarop de oudste bewoningssporen (klooster vanaf 15^e eeuw) aanwezig zullen zijn.

Archeologie

Binnen het onderzoeksgebied kunnen bebouwingsresten en erf- en tuinsporen uit de Late Middeleeuwen aanwezig zijn. Het gaat om resten die behoren tot het Agnietenklooster dat hier tussen 1421 en 1426 is gebouwd. Direct langs de huidige voorgevel van het Dordrechts Museum kunnen muurresten aanwezig zijn uit de periode na de kloosterperiode. Het gaat om uit- en bijbouwen die op 18^e en 19^e-eeuwse kaarten en prenten zijn afgebeeld (afb. 9 en 11). Het is onduidelijk of deze ook in de kloosterperiode al aanwezig waren, maar vermoedelijk niet. Het gaat onder andere om een oven, een regenbak en opslagkamers. Daarnaast kunnen er riolen, putten, afvalkuilen en tuininrichtingssporen uit de kloosterperiode aanwezig zijn. Al deze archeologische waarden zijn naar verwachting aanwezig vanaf 0 m NAP (ca. 1,2 - 1,6 m – mv).

Vanaf 1573 is het kloostercomplex in gebruik genomen als Heilig Geest- en Pesthuis van de Grote Kerk. Deze instelling hield zich bezig met de zorg aan weeskinderen en pestlijders. Vervolgens is het in 1670 herbestemd tot tucht- en werkhuis. Vervolgens is het in 1759 omgevormd tot Krankzinnig- en Beterhuis. Ook uit deze gebruikperiodes van het complex en de tuin zijn sporen te verwachten; het zal met name gaan om erf- en tuinsporen, maar ook kunnen de aangebouwde opslagkamers, regenbak en oven/bakkerij kunnen geheel aan deze gebruikperiode worden toegeschreven. Het is onduidelijk of de tuin ná de kloosterperiode nog is opgehoogd. Aangenomen kan worden dat ook de grondsporen uit deze periode(n) aanwezig zullen zijn binnen het grondpakket tot maximaal 1,6 m – mv.

¹⁸ Dorst 2009b, 26-29.

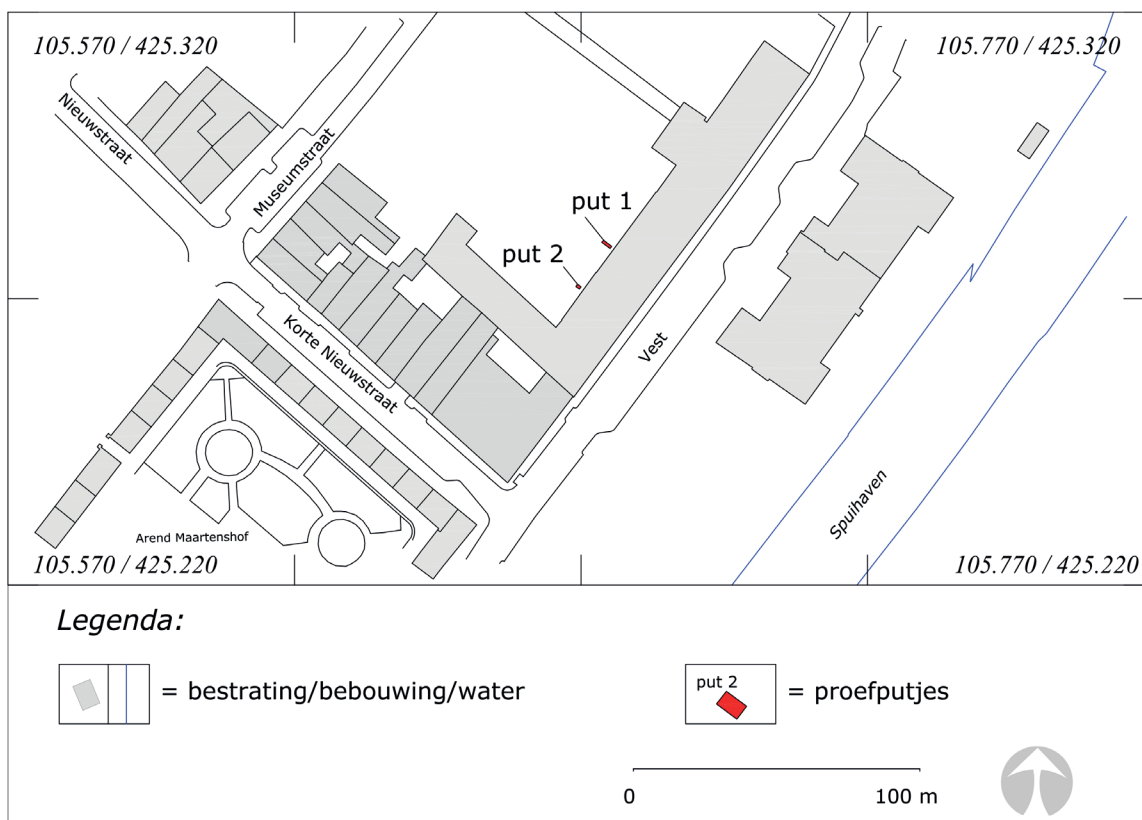
4. Veldwaarneming

4.1 Motivatie en methoden

Op 22 maart 2022 zijn op twee locaties in het plangebied handmatig kleine proefputten gegraven. Dit gebeurde naar aanleiding van de verwachte aanwezigheid van een reinwaterkelder. Deze is in 2010 tijdens een herinrichting van het museum gezien door een medewerker. Er zou op een diepte van circa 30 cm onder het maaiveld sprake zijn van een gewelfd dak van een grote waterkelder waar hij zich destijds in zou hebben laten zakken. Deze waterkelder was geheel bekleed met tegels en zou groter zijn dan twee uitgestrekte armen breed. De locatie die hij aanwees, komt mogelijk overeen met de locatie(s) waar op 19^e-eeuwse kaarten sprake zou zijn van de aanbouwen, waaronder een oven, regenbak, doorgang en lappenhuisje (afb. 9, legenda nrs 12-15).

Er zijn twee proefputten gegraven (afb. 13). De eerste waar volgens de medewerker de kelder zou moeten liggen en waar op de kadastrale minuut "iets" tegen de gevel aan zou zitten (afb. 11). Deze proefput was circa 1,7 m lang en had een breedte van 50 cm. Er is gegraven tot 70-80 cm – mv.

De tweede proefput lag op de locatie waar volgens een schets uit 1759 sprake zou zijn van een regenbak (afb. 9, legenda nr. 13). Deze proefput had een afmeting van 80 x 50 cm en is tot een diepte van 60 cm gegraven.



Afb. 13. De ligging van de twee proefputten in de tuin van het Dordrechts Museum (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

4.2 Onderzoeksresultaten

In proefput 1 is muurwerk aangetroffen (afb. 14). Het loopt parallel aan de gevel van het museum en heeft een breedte van 30 cm. Het bestaat uit rode baksteen en de top ligt op 60 cm – mv; de onderzijde is niet bereikt.

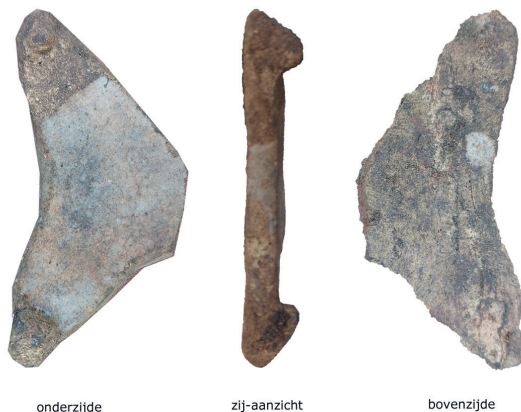
Op basis van de notatie ervan op de kadastrale minuut van 1832 (en niet op oudere), zal het vermoedelijk dateren uit de 19^e eeuw. De aard van het muurwerk is onduidelijk, maar het betreft hier geen waterkelder.



Afb. 14. Het muurwerk in proefput 1, gezien vanaf de gevel van het museum in de richting van de Museumstraat (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

Proefputjes

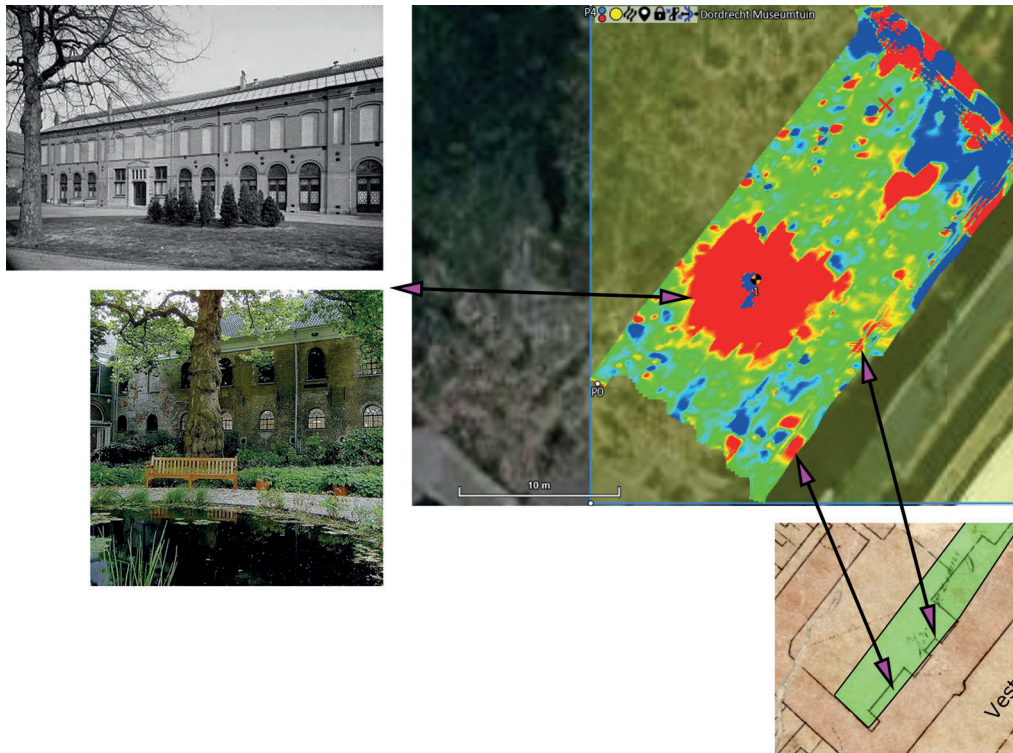
In proefput 2 is tot 60 cm – mv alleen zand/klei ophoging aanwezig met veel baksteen-/slooppuin. Er is geen intact muurwerk aangetroffen en mogelijk is dit grondpakket de opvulling van de regenbak/waterkelder die hier verwacht wordt. Dit is echter onbekend gebleven en bleek niet te toetsen met handmatig graafwerk. Tussen het puin is een (fragment van een) proen gevonden (afb. 15). Dergelijke objecten werden gebruikt door plateelbakkers (majolica/faience); ze stonden tussen de te bakken borden zodat ze in de oven gestapeld konden worden. Indien het afkomstig is uit de directe omgeving, dan zou dit een aanwijzing kunnen zijn voor de aanwezigheid van een plateelbakker in deze buurt. Een andere mogelijkheid is dat men in de 18^e eeuw hier zelf ook keramiek produceerde; op de schets uit 1759 staat de bebouwing op deze locatie ook een oven aangegeven, hiervan is echter niet duidelijk of dit een keramiekoven was of een oven voor gerechten (afb. 9, legenda nr. 12).



Afb. 15. Het proenfragment uit het puin in proefput 2 (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

Magnetometrisch onderzoek

Het magnetometrisch onderzoek is uitgevoerd door Euroradar uit Hardinxveld-Giessendam. Uit het onderzoek is helaas niet veel duidelijker geworden voor wat betreft de aanwezigheid en locatie van een grote waterkelder. Langs de gevel van het museum zijn enkele ondergrondse fenomenen te zien (afb. 16). Het geeft echter geen duidelijk te interpreteren beeld van wat er op basis van de kadastrale minuut van 1832 gelegen zou hebben. De donkerrode vlek in het zuidwesten is mogelijk de regenbak of oven die in deze aanbouw gelegen was. De rode lijnen ten noordoosten kunnen te maken hebben met een ander, niet gespecificeerde aanbouw. Dit is de locatie waar in proefputje 1 het muurwerk is aangetroffen. De grote, rode vlek in de tuin is waarschijnlijk de vijver die hier begin 20^e eeuw lag.



Afb. 16. Een kaartbewerking van de resultaten van het magnetometrisch onderzoek met bodem-fenomenen op een (beeld)diepte van 1,5 m diepte (kaart aangeleverd door Euroradar. Onder zijn de vermoedelijke referenties te zien op de kadastrale minuut van 1832; verschillende aanbouwen uit de 18^e-19^e eeuw. Links is de vermoedelijke referentie van de grote rode vlek; een vijver die in de late 19^e en begin 2^e eeuw in de tuin van het museum lag (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

5. Conclusies

Op basis van het bureauonderzoek is de archeologische verwachting als volgt. In het onderzoeksgebied kunnen bebouwingsresten en erf- en tuinsporen uit de Late Middeleeuwen aanwezig zijn. Het gaat om resten die behoren tot het Agnietenklooster dat hier tussen 1421 en 1426 is gebouwd. Direct langs de huidige voorgevel van het Dordrechts Museum kunnen muurresten aanwezig zijn uit de periode ná de kloosterperiode. Het gaat om uit- en bijbouwen die deel uitmaakten van de gezondheidsinstellingen die in deze bebouwing gevestigd was. In eerste instantie was dit het Heilig Geest- en Pesthuis, vervolgens werd dit een Leproos-, arme gevangenen- en krankzinnighuis en ten slotte het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen. Op verschillende kaarten uit de 18^e en 19^e eeuw zijn langs de gevel aanbouwen te zien. Het gaat onder andere om een oven, een regenbak en opslagkamers. Daarnaast kunnen er ook uit deze periode, en de beginperiode als museum riolen, putten, afvalkuilen en tuininrichtingssporen aanwezig zijn.

Door middel van twee proefputjes en een magnetometrisch onderzoek is ten slotte deze archeologische verwachting ten dele onderzocht. Hieruit bleek dat er vanaf 60 cm – mv muurwerk en puin-/slooplagen aanwezig zijn langs de gevel van het museum. De aard hiervan is aan de hand van het veldonderzoek niet vastgesteld. Er is in ieder geval op basis van dit veldwerk geen zekerheid verkregen over de mogelijke aanwezigheid en locatie van een grote ondergrondse (water)kelder, welke door een museummedewerker in 2010 waargenomen zou zijn.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Bronnen

Literatuur

Alleblas, J., 1977: Van non tot non-sens. *Kwartaal & Teken van Dordrecht*, nr. 3/4, 9-20.

Boer, de G.H., M. Rietkerk, J.A. Schenk & B. Jansen, 2009: Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart voor het buitengebied en de historische stad. RAAP-rapport 1672.

Dorst, M.C. & H. 't Jong & G.J. Schiereck, 2018: Thuredrith. Nieuw licht op het ontstaan van Dordrecht. Verhalen van Dordrecht 36. Stichting Historisch Platform Dordrecht. Drukkerij RAD, Dordrecht.

Dorst, M.C., 2016: Leidingvervanging Nieuwstraat-Korte Nieuwstraat, Dordrecht. Een archeologisch onderzoek door middel van een bureauonderzoek, begeleiding en boringen. Dordrecht Ondergronds 67. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2015: Vest 94-96. Een archeologisch onderzoek naar de stadsmuur, verdedigingsgracht en mogelijk bastion door middel van een proefsleuf, begeleiding en aanvullende grondboringen. Dordrecht Ondergronds 61. Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Dorst, M.C. e.a., 2014: Stadsontwikkeling op het Statenplein. Opkomst en ondergang van een 14e-eeuwse ambachtswijk in Dordrecht. Dordrecht Ondergronds 40. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst 2014, Van der Kooghplaats 1. Een archeologische begeleiding en boringen. Dordrecht Ondergronds 55. Gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C., 2012: Nieuwstraat 60-62. Een archeologische begeleiding conform opgraven. *Dordrecht Ondergronds* 34. Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Dorst, M.C., 2009b: Dordrecht, Hofkwartier-Dordrechts Museum. Een bureauonderzoek en een archeologische begeleiding in het voormalige Agnietenklooster, heilige Geest- en Pesthuis en Stads Krankzinnig- en Beterhuis. Dordrecht Ondergronds Briefrapport 13. Gemeente Dordrecht, Bureau Monumentenzorg en Archeologie.

Dorst, M.C., 2009: Dordrecht, Spuiboulevard 273-287. Waarneming van een deel van de stadsmuur. *Dordrecht Ondergronds Waarneming* 2.

Easton, C., 1917: Het Dordtse probleem, de vroegere loop der rivieren bij Dordrecht. In: Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap 34, 1917, pag. 1-37.

Frijhoff, W., H. Nusteling & M. Spies, 1998: Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813. Stadsarchief Dordrecht, Hilversum Kostverloren.

Hendriks, J. & J. Koonings, 2001: Van der stede muere. Beschrijving van de stadsmuur van Dordrecht. Vereniging Oud-Dordrecht, Jaarboek 2000, Dordrecht.

Schiereck, G.J., 2017: De Dordtse uitdaging. De vroegere loop van de rivieren bij Dordrecht. Tijdschrift voor Historische Geografie, 2e jaargang 2017, nummer 1.

Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts en M.J. van der Meulen, 2011: Atlas van Nederland in het Holoceen, Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu. Amsterdam.

Kaart ook op: https://archeologieinnederland.nl/sites/default/files/map_attachments/Paleogeografische%20kaart%20800nc.pdf

Wall, P.H. van de Wall, 1790: Handvesten, privilegien, vrijheden, voorregten, octrooijen en costumen; midsgaders sententien, verbonden, overéénkomsten, en andere voornaame handelingen der stad Dordrecht. Deel 1, 129-131. <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identifier=dpo:7314:mpeg21:0402>

Verantwoording afbeeldingen, gebruikte kaarten en webverwijzingen

Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied Museumstraat 40 in Dordrecht (rood, Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 2. De ligging van het onderzoeksgebied in detail (rood, Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 3. Een locatiekaart van de zone waarbinnen mogelijk een ondergronds regenwaterbassin zal worden gerealiseerd (d.d. 4-11-2021, aangeleverd door J. van Maurik).

Afb. 4. De locatie van het onderzoeksgebied (rode ovaal) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3).

Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat de situatie van verschillende doorbraken tussen de Waal/Merwede en de Dubbel al in de periode IJzertijd-Romeinse periode is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de nieuwe zijgeulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het plangebied weergegeven (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 6. Een overzicht van verschillende geo-archeologische onderzoeken in de directe omgeving van het onderzoeksgebied (lichtrood). In donkerrood met DDT-nummers zijn de onderzoeken weergegeven die in de tekst besproken worden (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 7. Een geologisch bodemprofiel over de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat op basis van de boringen tijdens project DDT 1502 met rechts tussen B1 en B2 de zone waarbinnen het onderzoeksgebied valt (Dorst 2016, afb. 7, vakteam erfgoed).

Afb. 8. Een uitsnede van een kaart van Guicciardini in een atlas van Blaeu uit 1612 waarop de bebouwingssituatie rond circa 1581 staat aangegeven. Het onderzoeksgebied (rood in groen kader) ligt binnen het terrein van het Agnietenklooster (paars kader). Het gebied staat nog als onbebouwde tuin met 6 bomen aangegeven (RAD inventarisnr. 551_15031, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 9. Een schets van de indeling van het Heilige Geest- en Pesthuis uit 1759. In rood is het onderzoeksgebied aangegeven. Hierbinnen lagen enkele uit- en aanbouwen met verschillende functies (RAD inventarisnr. 551_10341, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 10. Een aanzicht van (vermoedelijk) de noordwest gevel en tuin van het Heilige Geest- en Pesthuis in 1730. De onbebouwde grond direct voor deze gevel zou het onderzoeksgebied zijn. Mogelijk valt een deel van de centrale uitbouw waarin de werkkamer, kamhuis en naaikamer (zie hierboven), valt mogelijk ook deels binnen het onderzoeksgebied (RAD inventarisnr. 551_35767, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 11. Het onderzoeksgebied (groen) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie H, blad 01 (MIN08037H01)).

Afb. 12. Het onderzoeksgebied (rood) weergegeven op een indelingsplattegrond van

vermoedelijk ná 1832 en mogelijk de gevellijn en indeling van ná de verbouwing door Itz in 1853. De westelijke aanbouwen met oven, regenbak, doorgang en lappenhuisje zijn niet meer weergegeven (zie afb. 9, nrs 12-15), (RAD inventarisnr. 552_231260, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 13. De ligging van de twee proefputten in de tuin van het Dordrechts Museum (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

Afb. 14. Het muurwerk in proefput 1, gezien vanaf de gevel van het museum in de richting van de Museumstraat (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

Afb. 15. Het proenfragment uit het puin in proefput 2 (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

Afb. 16. Een kaartbewerking van de resultaten van het magnetometrisch onderzoek met bodem-fenomenen op een (beeld)diepte van 1,5 m diepte (kaart aangeleverd door Euroradar. Onder zijn de vermoedelijke referenties te zien op de kadastrale minuut van 1832; verschillende aanbouwen uit de 18^e-19^e eeuw. Links is de vermoedelijke referentie van de grote rode vlek; een vijver die in de late 19^e en begin 2^e eeuw in de tuin van het museum lag (Dorst 2022, vakteam erfgoed).

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wioldrecht doorbrak en de Grote Waard verdrong, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

